

شناسایی الگوی تاثیر پذیری خط مشی دیپلماسی توسعه

میلاذ ملاجان^{۱*}، علی اصغر پور عزت^۲، سید جلال دهقانی فیروزآبادی^۳، حرمت اصغری^۴

چکیده

دیپلماسی توسعه به منزله ابزاری مؤثر برای تحقق اهداف توسعه پایدار، نقش برجسته‌ای در سیاست‌های ملی و بین‌المللی دارد و شناسایی عوامل مهم مؤثر بر خط‌مشی دیپلماسی توسعه، برای بهینه‌سازی آن‌ها ضروری است. هدف این پژوهش، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مهم تأثیرگذار بر خط‌مشی دیپلماسی توسعه است. روش این پژوهش آمیخته بوده، در مرحله اول با استفاده از مرور سامان‌مند ادبیات، به شناسایی مجموعه عوامل پرداخته، سپس از روش دلفی فازی و نظرخواهی از خبرگان برای دستیابی به اجماع درباره اهمیت و اولویت این عوامل، بهره گرفته است. در این پژوهش ابتدا حدود ۲۱۰ مقاله بررسی شد و در نهایت، بعد از چند مرحله غربالگری برخی مقالات برای تحلیل نهایی انتخاب شدند و سپس به خبرگان مراجعه شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند که عوامل مهم مؤثر بر خط‌مشی دیپلماسی توسعه، در چهار دسته اصلی طبقه‌بندی می‌شوند: عوامل اقتصادی (مانند قدرت اقتصادی و تحولات فناوری)، عوامل سیاسی و امنیتی (مانند ثبات سیاسی و قدرت نرم)، عوامل مرتبط با روابط بین‌الملل (مانند روابط دیپلماتیک و خط‌مشی‌های ژئوپلیتیکی) و عوامل مرتبط با توسعه (مانند همسویی سیاست خارجی با دیپلماسی توسعه). نتایج بررسی نشان‌دهنده اهمیت تعامل هماهنگ این عوامل بر تدوین خط‌مشی‌های کارآمد برای بهبود دیپلماسی توسعه است. این مطالعه، با ارائه یک چارچوب جامع، می‌تواند به تصمیم‌گیران کمک کند تا خط‌مشی‌های مؤثرتری را در زمینه دیپلماسی توسعه تدوین کنند و به اهداف توسعه پایدار، نزدیک‌تر شوند.

واژگان کلیدی: دیپلماسی، خط‌مشی، دیپلماسی توسعه، مرور سامان‌مند ادبیات، دلفی فازی

---

^{۱*} گروه مدیریت دولتی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسول) Milad.Mollajan@gmail.com

^۲ گروه مدیریت دولتی و علوم سازمانی، دانشکده‌های مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

^۳ گروه حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.

^۴ گروه مدیریت دولتی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

مقدمه

در عصر کنونی، دیپلماسی توسعه از جمله مهمترین ابزارهای سیاست خارجی بوده، نقش مهمی در تقویت روابط بین‌المللی و دستیابی به اهداف توسعه پایدار دارد. شناسایی و اولویت‌بندی عوامل کلیدی مؤثر بر تدوین و اجرای خط‌مشی‌های دیپلماسی توسعه، به دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی امکان می‌دهد تا با بهره‌گیری از منابع محدود، تصمیم‌های مؤثرتری اتخاذ کنند و مراودات خود را در عرصه جهانی، توسعه دهند. این مقاله با تأکید بر تحلیل عوامل کلیدی، در پی ارائه دیدگاهی جامع به خط‌مشی‌گذاران و پژوهشگران است تا بتوانند چالش‌ها و فرصت‌های مرتبط با دیپلماسی توسعه را به‌درستی شناسایی کرده، در مسیر ارتقای آن گام بردارند.

روابط دیپلماتیک بین دولت‌ها، پل ارتباطی مهمی بین نهادهای داخلی و میزبان ایجاد می‌کند و زمینه‌ای مساعد برای سرمایه‌گذاری‌های خصوصی بین کشورها فراهم می‌آورد (Shapiro et al., 2018, p. 19). این روابط، می‌توانند دال بر هم‌راستایی منافع ملی دولت‌ها در امور بین‌الملل بوده، بین دو یا چند کشور قابل تعریف‌اند؛ روابطی که گاهی در اشتراکات تاریخی آن‌ها ریشه دارند. با این حال، این روابط دائماً تحت تأثیر رویدادهای سیاسی قرار گرفته، ممکن است به سمت همکاری در قالب اتحاد نظامی یا کمک‌های اقتصادی، یا تقابل یا درگیری‌های نظامی یا تحریم‌های اقتصادی، سوق داده شوند (Li et al., 2018, p. 671). در حالی که توسعه همواره به‌منزله‌حوزه‌ای مجزا، اما مرتبط با دیپلماسی به نظر قرار می‌گیرد و می‌توان در امتداد این نگاه، شاهد همبستگی فزاینده‌ای بین اقدامات توسعه‌ای کشورهای کمک‌کننده و منافع راهبردی گسترده‌تر آن‌ها در سطح بین‌الملل باشیم (Gulrajani & Swiss, 2019, p. 359). دیپلماسی توسعه، بخشی از دیپلماسی کارکردی برای تقویت همکاری‌های جهانی و محلی مبتنی بر فراگیری، برابری و احترام به حقوق بشر، برای

اقدامات جمعی تحول آفرین در جهت توسعه پایدار و حکمرانی برای توسعه فراگیر و عادلانه است (Krzyszowski, 2021, p. 11).

دیپلماسی توسعه به‌منزله یکی از شاخه‌های سیاست خارجی، از دیرباز مورد توجه پژوهشگران حوزه روابط بین‌الملل و حوزه خط‌مشی‌گذاری عمومی بوده است و در جریان مطالعات متعددی، به بررسی ابعاد گوناگون پرداخته شده است. برای نمونه، در برخی پژوهش‌ها (Regmi, 2019) به دیپلماسی توسعه و توسعه جاده‌ای چین در نپال پرداخته شده است، با تأکید بر اینکه عواملی نظیر اعتمادسازی بین دولت‌ها، ایجاد نهادهای بین‌المللی پایدار و افزایش شفافیت، تأثیر مستقیمی بر موفقیت خط‌مشی‌های دیپلماسی توسعه دارند. در پژوهش دیگری نیز زیلینیسکا (۲۰۱۶) به مفهوم دیپلماسی توسعه، به‌منزله بخشی از دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی پرداخته، بر آن است که تیم‌های متخصص و خط‌مشی‌گذاران آگاه به مسائل جهانی، از مهم‌ترین عوامل مؤثر در این حوزه‌اند. در ایران نیز در پژوهشی (اسدی، ۱۳۹۹) به ارائه الگوی پارادایمی دیپلماسی توسعه میزبانی ورزشی بین‌المللی در مناطق آزادی تجاری پرداخته شده، به عواملی همچون خط‌مشی‌گذاری مبتنی بر عدالت اجتماعی، بهره‌برداری از مزیت‌های جغرافیایی و تقویت مراوده‌های منطقه‌ای، مورد اشاره قرار گرفته‌اند، این مطالعات ضمن اشاره ضمنی به اهمیت سازگاری خط‌مشی‌ها با ویژگی‌های فرهنگی و اقتصادی هر کشور، برآنند که خط‌مشی‌گذاران باید به‌جای تمرکز صرف بر اهداف کوتاه‌مدت، نگاه بلندمدت و جامع‌تری به موضوع داشته باشند. مرور این پیشینه، نشان می‌دهد که با وجود تلاش‌های گسترده، هنوز به پژوهش‌های سامان‌مند برای شناسایی و اولویت‌بندی

دیپلماسی، در واژه یونانی "دیپلما"^۱ به معنای سند رسمی یا دولتی ریشه داشته، دال بر مذاکره در روابط بین‌المللی، از طریق راه‌های صلح‌آمیز است (Rozental & Buenrostro, 2013, p. 232). دیپلماسی، ابزاری برای سیاست خارجی دولت‌ها بوده، در پی ایجاد تغییر در رفتار بین‌المللی کشورها است (Chin, 2013, p. 884). دیپلماسی توسعه، به مثابه یک فراگرد دیپلماتیک در حال تحول، با هدف دستیابی به توسعه پایدار و حفظ صلح عمل می‌کند. این نوع دیپلماسی، بخش مهمی از دیپلماسی نوین است که بر همکاری‌های جهانی و محلی مبتنی بر شمولیت، برابری و احترام به حقوق بشر تأکید داشته، اقدامات جمعی مؤثری را برای حل چالش‌های توسعه پایدار و حکمرانی جهانی، مدنظر قرار می‌دهد تا زمینه دستیابی به موفقیت فراگیر و عادلانه در روند توسعه صلح‌آمیز و پایدار فراهم آید (Adams et al., 2021, p. 37). دیپلماسی توسعه در چارچوب کنفرانس سازمان ملل در مورد محیط زیست و توسعه در سال ۱۹۹۲ در ریو، بیشتر مدنظر قرار گرفت و در پاسخ به تغییرات سریع روابط بین‌الملل و چالش‌های جهانی، به‌ویژه با گسترش مشارکت ملت‌ها، بازیگران غیردولتی و سازمان‌های جامعه مدنی، در مذاکره‌ها و خط‌مشی‌گذاری‌های معطوف به توسعه پایدار و حکمرانی عادلانه، ترویج شد. این دیپلماسی به‌منزله ابزار تسهیل همکاری‌های چندجانبه برای توسعه پایدار، از طریق مذاکرات در روند دستورگذاری و اهداف‌گذاری در جهت هنجارهای پایدار و تعهدات مشترک ناشی از دستور کار ۲۰۳۰ سازمان ملل و دیگر پیمان‌های جهانی، مدنظر قرار گرفت. رویکرد معاصر دیپلماسی توسعه بر مبنای رویکردی جامع، معطوف به توسعه حقوق بشر و زیست‌بوم پایدار است (دستور کار جهانی ۲۰۳۰).

عوامل کلیدی مؤثر بر دیپلماسی توسعه، نیاز داریم؛ پژوهش‌هایی که بتوانند ابعاد نظری و عملی این حوزه را به هم پیوند دهند و ابزارهایی کاربردی برای تصمیم‌گیری، در اختیار خط‌مشی‌گذاران قرار دهند.

با وجود پژوهش‌های گسترده در حوزه دیپلماسی توسعه، شکاف‌های مهمی در مطالعات پیشین وجود دارد. بسیاری از این پژوهش‌ها، به بررسی جنبه‌های ویژه‌ای مانند همکاری‌های چندجانبه، نقش رهبران سیاسی یا عوامل بومی پرداخته‌اند، ولی در آن‌ها چارچوب جامع و یکپارچه‌ای برای شناسایی و اولویت‌بندی عوامل کلیدی مؤثر بر تدوین و اجرای خط‌مشی‌های دیپلماسی توسعه، ارائه نشده است. همچنین، ارتباط و مراوده میان این عوامل، به‌ویژه در زمینه‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی گوناگون، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین، در پژوهش حاضر با هدف پر کردن این شکاف، تلاش شده است تا از طریق یک رویکرد سامان‌مند و اولویت‌بندی دقیق، عوامل کلیدی امر شناسایی شوند تا مبنایی کاربردی برای خط‌مشی‌گذاران این حوزه، فراهم آید. مسئله اصلی این پژوهش، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل کلیدی مؤثر بر خط‌مشی دیپلماسی توسعه است. با توجه به پیچیدگی‌های محیط بین‌المللی و تعدد متغیرهای تأثیرگذار، این پرسش مطرح می‌شود:

کدام عوامل، نقش بیشتری در تدوین و اجرای موفق خط‌مشی‌های دیپلماسی توسعه داشته و چگونه می‌توان این عوامل را بر اساس میزان اهمیت آن‌ها، اولویت‌بندی کرد؟

بنابراین، پژوهش حاضر در پی پاسخی جامع به پرسش فوق است تا با تحلیل عوامل گوناگون، ابزارهایی برای بهبود اثربخشی خط‌مشی‌های دیپلماسی توسعه، در اختیار خط‌مشی‌گذاران قرار دهد.

مبانی نظری و پیشینه تجربی

¹ diploma

دیپلماسی توسعه بر ترویج گفتگو و همکاری بین ذی‌نفعان گوناگون دولتی و غیردولتی تأکید داشته، عرصه‌های تجاری، دانشگاهی و بین‌المللی را برای درک بهتر چالش‌ها و راه‌حل‌های توسعه پایدار، با تأکید بر برابری و فراگیری در توسعه پایدار و توافقات حکمرانی، مدنظر قرار می‌دهد (Adams et al., 2021, p. 124). در حالی که کمک‌های خارجی، همواره باید به‌منظور تأمین منافع داخلی ملت‌ها باشند، شواهد نشان می‌دهد که گاهی در همکاری‌های توسعه‌ای و بازارهای نوظهور، تقاضاهای بعدی برای تقویت دیپلماسی توسعه و ابزارهای دیپلماتیک، ایجاد شده است. این روند، بر تلاش‌های دیپلماسی توسعه، جهت بازتنظیم روابط در اقتصادهای نوظهور و پیامدهای آن‌ها در قدرت نرم، گفتمان، نهادها و فعالیت‌های عملیاتی، تأکید دارد.

مفهوم مدل خط‌مشی دیپلماسی توسعه در ادبیات، به طرق گوناگون بررسی شده است. هابهورست^۱ (۲۰۰۹) و بوخان^۲ (۲۰۲۱)، پیچیدگی‌ها و چالش‌های

خط‌مشی‌های توسعه را برجسته کرده، هابهورست بر تحلیل انتقادی این خط‌مشی‌ها تأکید کرده، بوخان به تأثیر عوامل طبیعی و اکولوژیکی بر روابط اقتصادی بین‌المللی پرداخته است. تکاچنکو^۳ (۲۰۱۹) و لندسبرگ^۴ (۲۰۱۵) نیز تمرکز خود را بر کاربرد دیپلماسی توسعه قرار داده، تکاچنکو به بررسی نقش کمک‌های توسعه در دیپلماسی عمومی روسیه پرداخته، لندسبرگ نیز سیاست خارجی و ویژگی‌های دیپلماتیک آفریقای جنوبی را به مثابه یک کشور در حال توسعه، مدنظر قرار داده است. این مطالعات، در مجموع، بر ماهیت چندوجهی دیپلماسی توسعه و ضرورت رویکردی جامع و راهبردی برای اجرای آن، تأکید دارند.

پیشینه تجربی پژوهش

حاصل مطالعات دانشمندان گوناگون درباره موضوع پژوهش در جدول ۱ خلاصه شده است.

جدول ۱- پیشینه تجربی پژوهش

پژوهشگر (سال)	هدف	یافته‌های پژوهش
اسدی (۱۳۹۹)	طراحی الگوی پارادایمی توسعه‌ی میزبانی رویدادهای ورزشی بین‌المللی، در مناطق آزاد تجاری، با تأکید بر منطقه آزاد کیش	با استفاده از راهبردهایی همچون استفاده از ورزشکاران نخبه، به منزله سفیران دیپلماسی، اعمال تمهیدات فیزیکی و مدیریتی در ورزشگاه‌ها جهت حضور بانوان و تشکیل کارگروه فعال دیپلماسی در وزارت ورزش، می‌توان در توسعه‌ی میزبانی رویدادهای ورزشی بین‌المللی موفق بود.
بخشی چناری و همکاران (۱۴۰۰)	شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه دیپلماسی ورزشی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران	برخورداری از حمایت و پشتیبانی دستگاه دیپلماسی، ارتباط منسجم و متقابل با دیگر نهادها و سازمان‌های ذینفع دولتی و غیردولتی، دستور کار قرار دادن نظام نامه هدفمند با جذب نیروی انسانی خلاق در حوزه دیپلماسی ورزشی، همکاری متقابل بین وزارت ورزش و کمیته ملی المپیک و پارالمپیک با وزارت امور خارجه، ایجاد نهادی متمرکز

³ Tkachenko

⁴ Landsberg

¹ Hayhurst

² Bokhan

پژوهشگر (سال)	هدف	یافته‌های پژوهش
		برای پیگیری اقدامات انجام شده و جلوگیری از دوباره کاری‌ها، از عوامل موثر بر توسعه دیپلماسی ورزشی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود.
تسلیمی و همکاران (۱۳۹۶)	ارائه الگوی پارادایمی و نظام‌مند توسعه دیپلماسی علمی کشور	با توجه به محرکات انگیزاننده ناشی از علل غایی و اضطراب به وجودآمده از علل ضروری، توسعه دیپلماسی علمی کشور به منزله یک امر مهم از منظر خبرگان و مسئولان جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌شود و باید با در نظر گرفتن شروط، موانع و ظرفیت‌ها، به ترسیم معاهداتی برای نیل به این مهم پرداخت.
Mabee & Liu (2023)	بررسی نقش مشارکت کانادا در اولین پروژه توسعه چندجانبه چین (۱۹۸۸-۱۹۸۱) و ارزیابی تأثیر آن بر عادی‌سازی روابط کانادا و چین	این مطالعه با بررسی دیپلماسی توسعه، بر اهمیت شناسایی ارزش همکاری مبتنی بر جامعه و ذینفعان متعدد در بهبود روابط دوجانبه تأکید می‌کند. این پژوهش نشان می‌دهد که تجربه‌های کشور کانادا در این پروژه، درس‌های ارزشمندی برای ابتکارات آتی کمک‌های توسعه‌ای، با هدف بهبود روابط بین کشورها، در بردارند.
Martín García (2023)	بررسی چگونگی استفاده ایالات متحده از برنامه‌های دیپلماسی عمومی برای تأثیرگذاری بر مسیر توسعه اسپانیا در سال‌های ۱۹۶۰-۹	ایالات متحده در سال‌های ۱۹۶۰-۹ برنامه رشد اقتصادی اسپانیا را تشویق کرد؛ زیرا معتقد بود که این امر، ثبات این کشور را تقویت می‌کند تا بتواند از منافع نظامی آمریکا حمایت کند. با این حال، ایالات متحده همچنین خواستار یک فراگرد توسعه کنترل شده، برای جلوگیری از ناآرامی‌های اجتماعی بود، زیرا ممکن بود اهداف راهبردی آن را به خطر بیندازد. برای ترویج سرمایه‌داری به سبک آمریکا و همسویی اسپانیا با بلوک غرب، از برنامه‌های دیپلماسی عمومی، از جمله ابتکارات فرهنگی، آموزشی و اطلاع رسانی استفاده شد.
Regmi (2019)	دیپلماسی توسعه و توسعه جاده ای چین در نپال	اگرچه خط‌مشی کمک‌های توسعه‌ای کشورهای توسعه‌یافته برای حفظ روابط صمیمانه با سایر کشورهای در حال توسعه مفید است؛ اما نباید توسعه مردم‌محور تحت کل این فراگرد تضعیف شود. کاوش‌های این پژوهش در قالب‌بندی برنامه‌ها و خط‌مشی‌های مناسب برای دولت‌ها، برای جهت‌دهی توسعه کمک‌های خارجی بر اساس نیازهای بخش بزرگ‌تری از مردم، مفید است.
Zielińska (2016)	دیپلماسی توسعه، به منزله بخشی از دیپلماسی عمومی و همچنین نقش دیپلماسی توسعه در چارچوب اهداف سیاست خارجی	نتایج این پژوهش، به عملی بودن و اثربخشی پذیرش کمک‌های توسعه‌ای، تحت دیپلماسی عمومی، زیر چتر سیاست خارجی اشاره داشت.
Pigman (2014)	بررسی مجدد معنای توسعه و نوع مناسب دیپلماسی برای پیگیری برنامه توسعه	با توجه به رویکرد آماری‌تاسن، دال بر همگرایی مفهوم توسعه با آزادی برای فردی اساسی، می‌توان مفهوم دیپلماسی توسعه را بازپردازی کرد و رویکرد کاستاس کنستانتینو و جیمز دردریان از دیپلماسی را به‌منزله تلاشی کل‌نگر و دربرگیرنده بازیگران دولتی و غیردولتی داخلی و خارجی، مدنظر قرار داد. این مطالعه بررسی می‌کند که مفهوم

پژوهشگر (سال)	هدف	یافته‌های پژوهش
		دیپلماسی پایدار کنستانتینو و دریان، تا چه اندازه می‌تواند در مفهوم‌پردازی از توسعه به کار رود. در مطالعه موردی، این پژوهش دیپلماسی توسعه آفریقای جنوبی است را بررسی کرده است.
Saner & Sapienza (2012)	بررسی تجربه سازمان بین المللی کار از دیدگاه دیپلماسی توسعه و مشارکت	این پژوهش بر آن است که بازداشت تلاش کرد تا گامی به سوی اجرای راهبرد کاهش فقر و تغییر مرزهای آن برداشته شود، گامی که مستلزم اصلاح ساختار مشارکت سازمان بین‌المللی کار در فراگرد راهبردپردازی برای کاهش فقر و تلاش برای عبور از حوزه سنتی سه‌جانبه سازمان بین‌المللی کار و ایجاد ائتلاف‌های سامان‌مندتر با سایر بخش‌های جامعه مدنی و ملی و گروه‌های حامی کاهش فقر در جهان است.

روش شناسی پژوهش

روش این پژوهش، روش آمیخته (کیفی-کمی) بود که در آن، در بخش اول با استفاده از مرور سامان‌مند ادبیات، به شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر خط مشی دیپلماسی توسعه پرداخته شد و در مرحله بعد، با نظر خبرگان و روش دلفی فازی، به اولویت‌بندی این عوامل پرداخته شد. در مرحله اول پژوهش، مطالعات منتشر شده در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۴ مورد بررسی قرار گرفتند. مرور سامان‌مند، نوعی پژوهش علمی است که از مجله‌های پژوهشی اصلی استفاده می‌کند و با مطالعه سامان‌مند، برای کاهش تکرارها و خطاها و به حداقل رساندن اشتباهات و خطای تصادفی، به پرسش‌های پژوهشی پاسخ داد. مراحل گوناگونی برای مرور سامان‌مند وجود دارد. در این پژوهش، از روش هفت مرحله‌ای کتابچه کوکران^۱ (۲۰۰۸) استفاده شده است که شامل: ۱- تنظیم پرسش پژوهش؛ ۲- تعیین معیارهای ورود؛ ۳- یافتن مطالعات؛ ۴- انتخاب مطالعات؛ ۵- ارزیابی کیفیت مطالعات؛ ۶- استخراج داده‌ها؛ ۷- تحلیل و ارائه نتایج. در مرحله دوم ۱۰ نفر از خبرگان حوزه دیپلماسی توسعه انتخاب شدند و با استفاده از پرسشنامه و روش دلفی فازی به اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر خط‌مشی دیپلماسی توسعه پرداخته شد.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های بخش اول: مرور سامان‌مند ادبیات

در این بخش، مراحل هفتگانه پژوهشی به شرح زیر انجام پذیرفت:

مرحله اول - تنظیم پرسش پژوهش: تنظیم پرسش پژوهش بسیار اهمیت دارد و بنیان و هسته اصلی مرور سامان‌مند تلقی می‌شود. با توجه به هدف اصلی پژوهش که شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر خط‌مشی دیپلماسی توسعه است، پرسش این پژوهش اینچنین صورت‌بندی می‌شود: مطالعات پیشین، چه عواملی را بر خط‌مشی دیپلماسی توسعه مؤثر دانسته‌اند؟

مرحله دوم - تعیین معیارهای ورود: یکی از موارد مهمی که باید تعیین شود، معیار ورود به مرور سامان‌مند است که بسته به موضوع و نوع مطالعه تعیین می‌گردد. در این پژوهش فقط منابع فارسی و انگلیسی مرتبط با دیپلماسی توسعه انتخاب شدند. البته مجله‌هایی انتخاب شدند که دارای نمایه‌های معتبر داخلی و خارجی باشند. از مقاله‌های انگلیسی، فقط مقاله‌هایی بررسی شدند که نمایه اسکوپوس و ساینس دایرکت باشند و ضریب تأثیر بالای ۰.۵ داشته باشند و

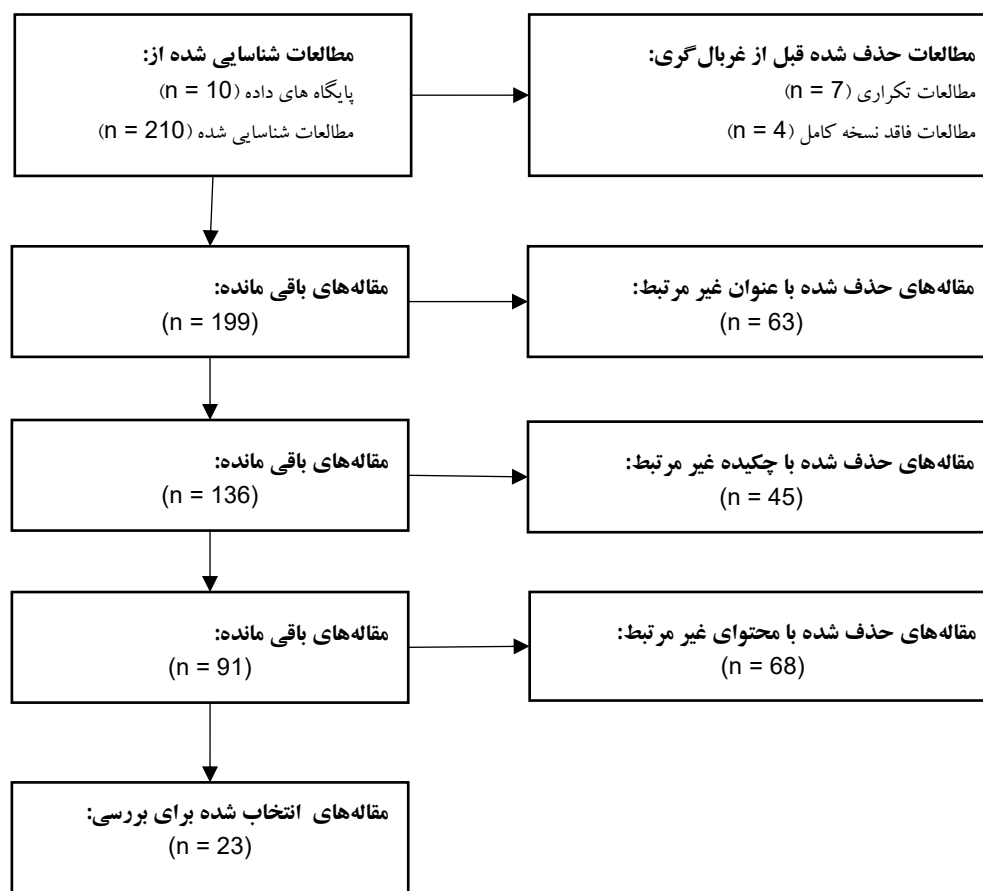
¹ Cochrane Handbook

از مقاله‌های فارسی، فقط مقالاتی که دارای نمایه علمی-پژوهشی باشند، مد نظر قرار گرفتند.

مرحله سوم- یافتن مطالعات: گام پس از تعیین معیارهای ورود، جستجو و تعیین مقاله‌هایی کاملاً مرتبط با موضوع و معیارها تعیین شده، انتخاب شدند. در این مرحله، پژوهشگران از میان مقاله‌های مجله‌های گوناگون با دانش واژگان منتخب خود به جستجو پرداختند. در پایگاه‌های فارسی از دانش واژگان "دیپلماسی توسعه"، "دیپلماسی + توسعه" و "خط مشی دیپلماسی توسعه" و در انگلیسی از دانش واژگان "Development diplomacy" و "Development + diplomacy" و "Development diplomacy policy" استفاده کردند. مجموعه پایگاه‌های اطلاعاتی مورد جستجوی فارسی شامل نورمگز، مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، پورتال جامعه علوم انسانی و مگ ایران بوده و پایگاه‌های انگلیسی، شامل ساینس دایرکت، اشپرینگر، وایلی، سیج، امرالد و تیلوراندفرانسیس بود.

در نهایت پس از جستجوی دانش واژگان مذکور و رصد مجله‌های منتخب، حدود ۱۸۹ مقاله انگلیسی و ۲۱ مقاله فارسی مدنظر قرار گرفتند.

مرحله چهارم- انتخاب مطالعات: در این مرحله بر اساس فراگردی چند مرحله‌ای مطالعات نهایی انتخاب شدند. در مرحله اول، مجموعه‌ای از مطالعات بررسی شدند و موارد تکراری حذف شدند. در مرحله دوم عنوان مطالعات بررسی شدند و مطالعات نامرتب حذف شدند و پس از آن، چکیده مطالعات باقی مانده بررسی شدند و مطالعات نامرتب حذف شدند. منظور از مطالعات نامرتب در این مرحله، مطالعاتی است که به حوزه دیگری از این پژوهش پرداخته باشند. در این مراحل تعدادی از مقالات کنار گذاشته شدند. در مرحله بعد، متن کامل مطالعات باقی مانده بررسی شده، مطالعاتی که همراستا با پاسخ به پرسش و هدف این پژوهش نبوند، حذف شدند. نمودار ۱ تعداد مقالات حذف شده در هر مرحله را نشان می‌دهد.

نمودار ۱- مقاله های حذف شده و انتخاب شده در هر مرحله

یا امتیاز مورد نیاز را کسب نکردند یا معیارهای پذیرش را نداشتند و حذف شدند.

مرحله ششم: استخراج داده ها: در این مرحله، با مطالعه عمیق مقاله های انتخاب شده، به استخراج داده ها و در واقع پاسخ به پرسش اصلی مرور سامان مند پرداخته شد و عوامل مؤثر بر خط مشی دیپلماسی توسعه، بر اساس ادبیات، استخراج شدند (جدول ۲).

جدول ۲- عوامل مؤثر بر خط مشی دیپلماسی توسعه بر اساس ادبیات

منابع	عوامل	ردیف
(Zielińska, 2016); Bhattarai (2023); Upadhyaya (2023)	روابط بین المللی	۱
اسدی (1399); Assessor et al. (2022); Korneski (2014)	روابط دیپلماتیک	۲
Abimbola et al. (2016); Gill & Mitra (2018); Lawal & Daiyabu (2015); Lohani (2023); Gulrajani et al. (2020); Zielińska (2016)	منافع سیاست خارجی	۳

ردیف	عوامل	منابع
۴	سرمایه گذاری مستقیم خارجی	Lohani (2023); Assessor et al. (2022)
۵	خط‌مشی‌های ژئوپلیتیکی	Minkov & Smolynec (2010); Yeung (2011); Gill & Mitra (2018); Khanal (2023); Liao (2022); Gulrajani et al. (2020); Bhattarai (2023)
۶	ذینفعان دولتی و غیر دولتی	Moomaw et al. (2017); Pamment (2016)
۷	زمینه توسعه	Moomaw et al. (2017); Abimbola et al. (2016)
۸	سبک‌های رهبری	(Papa & Gleason, 2012); Abimbola et al. (2016); Alden & Alves (2017)
۹	روابط حکومت-شرکت	Wu (2024)
۱۰	مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها	Wu (2024)
۱۱	ثبات سیاسی	Minkov & Smolynec (2010); Gill & Mitra (2018); Khanal (2023); Wehrli (2018)
۱۲	قدرت نرم	Pamment (2016); Abimbola et al. (2016); Wu (2024); Lawal & Daiyabu (2015); Gulrajani et al. (2020); Zielińska (2016)
۱۳	قدرت اقتصادی	Zielińska (2016); Gulrajani et al. (2020); Alden & Alves (2017)
۱۴	امنیت	Gill & Mitra (2018); Assessor et al. (2022); اسدی (۱۳۹۹)
۱۵	همسو بودن سیاست خارجی با دیپلماسی توسعه	Alden & Alves (2017); Zielińska (2016)
۱۶	سرمایه انسانی	Khanal (2023); Shrestha (2023); اسدی (1399)
۱۷	مدیریت منابع	Shrestha (2023)
۱۸	اطلاعات علمی، اقتصادی و سیاسی مربوط به مسائل	Moomaw et al. (2017)
۱۹	تصویر جهانی	Alden & Alves (2017); Zielińska (2016)
۲۰	رقابت‌پذیری ملی	Yeung (2011)
۲۱	شرایط سیاسی	(Papa & Gleason, 2012); Constantinou & Opondo (2015); Pamment (2016)
۲۲	شرایط اقتصادی	Lawal & Daiyabu (2015)
۲۳	شهرت ملی/کشور	Wu (2024); Zielińska (2016)
۲۴	حاکمیت/حکمرانی	Constantinou & Opondo (2015); Yeung (2011); Assessor et al. (2022)
۲۵	اقتصاد جهانی	Pamment (2016); Lawal & Daiyabu (2015); Khanal (2023); Lohani (2023); Bhattarai (2023)
۲۶	تحریم اقتصادی	اسدی (۱۳۹۹)

یافته‌های بخش دوم: رویکرد دلفی فازی

در این بخش، با استفاده از آرای خبرگان و روش دلفی فازی، به اولویت‌بندی اهمیت عوامل مؤثر بر خط‌مشی دیپلماسی توسعه پرداخته شد.

مرحله الف) شناسایی عوامل مؤثر بر خط‌مشی دیپلماسی توسعه: در این مرحله، با استفاده از مرحله

مرور سامان‌مند ادبیات و همچنین آرای خبرگان، عوامل کلیدی شناسایی شدند.

مرحله ب) انتخاب متخصصان و خبرگان: دومین مرحله از روش دلفی فازی، انتخاب خبرگان است که در آن، ده متخصص حوزه دیپلماسی توسعه، انتخاب شدند. این خبرگان همه بیش از ۵ سال سابقه در زمینه دیپلماسی (به خصوص دیپلماسی توسعه) داشتند.

مرحله ج) تعریف دامنه‌های فازی و مقیاس‌ها و جمع‌آوری آرای متخصصان: در این مرحله، برای عوامل شناسایی شده، یک دامنه فازی با ۵ سطح تعریف شد که در طراحی پرسشنامه‌ها مورد استفاده قرار گرفت. بر اساس این مجموعه فازی، پرسشنامه‌ای

طراحی شد که در آن از خبرگان خواسته شد تا میزان اهمیت هر یک از عوامل را مشخص نمایند. درجه اهمیت در طیف ۵ تایی لیکرت منعکس شد: "خیلی کم"، "کم"، "متوسط"، "زیاد" و "خیلی زیاد". امتیازبندی طیف مذکور طبق جدول ۳ صورت گرفته است.

جدول ۳- طیف و امتیازبندی پرسشنامه (دلفی فازی)

درجه اهمیت	امتیاز
خیلی کم	۱
کم	۲
متوسط	۳
زیاد	۴
خیلی زیاد	۵

در ادامه، امتیاز قطعی مدنظر خبرگان، طبق جدول به اعداد فازی تبدیل گردید. در این مرحله، برای فازی‌سازی از اعداد فازی مثلثی استفاده شدند.

جدول ۴- عبارت‌های زبانی و اعداد دلفی فازی

ردیف	عبارت‌های زبانی	امتیاز	اعداد فازی مثلثی
۱	خیلی کم	۱	(۰, ۰, ۰.۲۵)
۲	کم	۲	(۰, ۰.۲۵, ۰.۵)
۳	متوسط	۳	(۰.۲۵, ۰.۵, ۰.۷۵)
۴	زیاد	۴	(۰.۵, ۰.۷۵, ۱)
۵	خیلی زیاد	۵	(۰.۷۵, ۱, ۱)

با توجه به این مقیاس‌ها، پرسشنامه‌ای طراحی شد و در سه دور فازی، بین خبرگان توزیع گردید. پس از درج آرای خبرگان در قالب اعداد فازی، نظر کلیه خبرگان درباره هر پرسش به تفکیک کران بالا، به منزله بیشینه مقادیری که عدد فازی F می‌تواند اختیار کند و کران پایین، به عنوان کمینه مقادیری که عدد فازی F می‌تواند اختیار کند و کران وسط، به منزله

محتمل‌ترین مقدار عدد فازی تجمیع شد و راه‌های متعددی برای تجمیع فازی دیدگاه خبرگان، به کار گرفته شد. با فرض آنکه دیدگاه هر کارشناس، به صورت عدد فازی مثلثی (l, m, u) نمایش داده شود، از روش محاسبه میانگین حسابی، به منظور تجمیع دیدگاه خبرگان استفاده شده. در این روش تجمیع دیدگاه

خبرگان، به تفکیک کران بالا، کران پایین و مقدار محتمل بر اساس رابطه زیر صورت پذیرفت.

رابطه ۱

$$Crisp = \frac{a + b + c}{3}$$

مرحله اول و دوم توزیع پرسشنامه در جدول ۵ آمده نتایج تجمیع و فازی زدایی امتیاز هر عامل را از دیدگاه خبرگان، در هر دو دور توزیع پرسشنامه و همچنین اختلاف میانگین بین این دو دور را نشان می دهد.

جدول ۵- نتایج دو دور اول نظرخواهی از خبرگان

ردیف	عوامل	دور اول			دور دوم			اختلاف میانگین دور اول و دوم	
		میانگین فازی	میانگین فازی		میانگین فازی	میانگین فازی			
			کرانه پایین	مقدار		کرانه بالا	مقدار		
		کرانه پایین	مقدار	کرانه بالا	میانگین فازی	کرانه پایین	مقدار	کرانه بالا	امتیاز غیر فازی
۱	روابط بین المللی	0/7 5	1/0 0	0/9 2	0/9 2	0/7 0	0/9 5	1/0 8	0/0 3
۲	روابط دیپلماتیک	0/6 3	0/8 0	0/8 3	0/8 3	0/6 3	0/8 8	1/0 0	0/0 0
۳	منافع سیاست خارجی	0/7 0	0/9 5	0/8 8	0/8 8	0/6 8	0/9 3	0/9 8	0/0 2
۴	سرمایه گذاری مستقیم خارجی	0/4 5	0/7 0	0/9 5	0/7 0	0/4 8	0/9 3	0/9 8	0/0 3
۵	خط مشی های ژئوپلیتیکی	0/5 5	0/8 0	0/7 8	0/7 8	0/6 5	0/9 0	1/0 0	0/0 7
۶	ذینفعان دولتی و غیر دولتی	0/3 5	0/6 0	0/8 3	0/5 9	0/2 0	0/4 5	0/7 0	0/1 4
۷	زمینه توسعه	0/5 5	0/8 0	0/7 8	0/7 8	0/5 0	0/7 5	1/0 0	0/0 3
۸	سبک های رهبری	0/2 5	0/5 0	0/7 3	0/4 9	0/0 3	0/2 8	0/5 3	0/2 2
۹	روابط حکومت-شرکت	0/2 8	0/5 3	0/7 8	0/5 3	0/2 5	0/5 0	0/7 5	0/0 3
۱۰	مسئولیت اجتماعی شرکت ها	0/1 3	0/3 5	0/6 0	0/3 6	0/0 6	0/2 2	0/4 7	0/1 1
۱۱	ثبات سیاسی	0/6 8	0/9 3	0/9 8	0/8 6	0/6 8	0/9 3	1/0 0	0/0 1
۱۲	قدرت نرم	0/4 8	0/7 3	0/9 0	0/7 0	0/5 0	0/7 5	0/9 3	0/0 3
۱۳	قدرت اقتصادی	0/6 3	0/8 8	1/0 0	0/8 3	0/6 0	0/8 5	1/0 0	0/0 2
۱۴	امنیت	0/7 0	0/9 5	1/0 0	0/8 8	0/6 5	0/9 0	1/0 0	0/0 3
۱۵	همسو بودن سیاست خارجی با دیپلماسی توسعه	0/6 5	0/9 0	1/0 0	0/8 5	0/5 5	0/9 3	0/9 0	0/0 9
۱۶	سرمایه انسانی	0/4 8	0/7 3	0/9 5	0/7 2	0/4 5	0/7 0	0/9 5	0/0 2
۱۷	مدیریت منابع	0/3 0	0/5 5	0/8 0	0/5 5	0/1 8	0/6 3	0/4 8	0/1 3
۱۸	اطلاعات علمی، اقتصادی و سیاسی مربوط به مسائل	0/4 8	0/7 3	0/9 8	0/7 3	0/4 8	0/9 3	0/9 8	0/0 0
۱۹	تصویر جهانی	0/2 8	0/5 3	0/7 8	0/5 3	0/2 8	0/7 3	0/9 8	0/0 0
۲۰	رقابت پذیری ملی	0/3 8	0/6 3	0/8 8	0/6 3	0/2 0	0/4 5	0/7 0	0/1 8
۲۱	شرایط سیاسی	0/5 8	0/8 3	0/9 5	0/7 8	0/3 8	0/6 3	0/8 8	0/1 6
۲۲	شرایط اقتصادی	0/5 5	0/8 0	0/9 5	0/7 7	0/5 0	0/9 5	0/9 3	0/0 4
۲۳	شهرت ملی /کشور	0/2 3	0/4 8	0/7 3	0/4 8	0/1 8	0/4 3	0/6 8	0/0 5

ردیف	عوامل	دور اول			دور دوم			اختلاف میانگین دور دوم و سوم
		میانگین فازی			میانگین فازی			
		کراه پائین	مقدار محتمل	کراه بالا	کراه پائین	مقدار محتمل	کراه بالا	
۲۴	حکمرانی/حاکمیت	0/4 3	0/6 4	0/8 3	0/6 5	0/6 3	0/8 9	0/0 5
۲۵	اقتصاد جهانی	0/4 3	0/6 6	0/8 8	0/6 8	0/8 3	0/6 8	0/0 3
۲۶	تحریم اقتصادی	0/3 0	0/5 2	0/7 3	0/1 3	0/3 5	0/6 6	0/1 6
۲۷	تحولات فناوری و نوآوری	0/4 5	0/7 0	0/9 5	0/4 5	0/7 0	0/9 5	0/0 0
۲۸	همکاری‌های منطقه‌ای	0/3 8	0/6 3	0/8 8	0/5 3	0/6 5	0/8 0	0/0 8
۲۹	پایداری محیط زیست	0/2 8	0/5 3	0/7 8	0/2 3	0/4 5	0/7 0	0/0 8
۳۰	انعطاف پذیری خط‌مشی‌ها	0/4 8	0/7 3	0/9 8	0/4 5	0/7 0	0/9 5	0/0 3
۳۱	مشارکت شهروندان	0/1 0	0/3 5	0/6 0	0/0 3	0/2 3	0/4 8	0/1 4
۳۲	تأثیر فرهنگ ملی	0/2 0	0/4 5	0/7 0	0/1 5	0/4 0	0/6 5	0/0 5
۳۳	تحولات اجتماعی و جمعیتی	0/2 3	0/4 8	0/7 3	0/0 8	0/2 8	0/5 3	0/1 9
۳۴	رسانه‌ها و ارتباطات جهانی	0/3 3	0/5 8	0/8 3	0/1 8	0/4 5	0/6 0	0/1 8
۳۵	زیرساخت‌های فناوری و دیجیتال	0/2 8	0/5 3	0/7 8	0/1 8	0/4 3	0/6 8	0/1 3
۳۶	نوآوری در خط‌مشی‌گذاری	0/2 5	0/5 0	0/7 5	0/1 5	0/4 0	0/6 5	0/1 0
۳۷	همکاری‌های بین‌بخشی (حکومت، بخش خصوصی و جامعه مدنی)	0/3 0	0/5 5	0/8 0	0/1 5	0/4 0	0/6 5	0/1 5
۳۸	پاسخگویی به بحران‌های جهانی	0/4 5	0/7 0	0/9 5	0/4 8	0/7 3	0/9 8	0/0 3
۳۹	مراوده با سازمان‌های بین‌المللی	0/4 8	0/7 3	0/9 5	0/4 5	0/7 0	0/9 5	0/0 2
۴۰	تأثیرات تغییرات اقلیمی بر روابط بین‌المللی و خط‌مشی‌ها	0/2 8	0/5 3	0/7 8	0/0 3	0/2 3	0/4 8	0/2 8
۴۱	دیپلماسی فناوری	0/3 3	0/5 8	0/8 3	0/1 5	0/4 0	0/6 5	0/1 8
۴۲	رویکردهای عدالت اجتماعی در سیاست خارجی	0/1 8	0/4 3	0/6 8	0/0 8	0/2 8	0/5 3	0/1 3
۴۳	برنامه‌ریزی برای مدیریت ریسک‌های ژئوپلیتیکی نوظهور	0/2 5	0/5 0	0/7 5	0/1 5	0/4 0	0/6 5	0/1 0
۴۴	توجه به تنوع فرهنگی	0/1 5	0/4 0	0/6 5	0/0 5	0/2 5	0/5 0	0/1 3
۴۵	انعطاف‌پذیری دیپلماتیک	0/3 0	0/5 5	0/8 0	0/1 3	0/3 8	0/6 3	0/1 8

سوم فازی و اختلاف میانگین دور سوم و دوم، در جدول ۶ نشان داده شده است.

با توجه به اینکه مقدار اختلاف میانگین دو دور اول فازی برای برخی از متغیرها بالاتر از ۰.۱ بود، توزیع پرسشنامه ها وارد دور سوم شد. نتایج حاصل از دور

جدول ۶- نتایج دو دور اول نظرخواهی از خبرگان

ردیف	عوامل	دور دوم			دور سوم			اختلاف میانگین دور دوم و سوم		
		میانگین فازی			میانگین فازی					
		کراه پائین	مقدار محتمل	کراه بالا	کراه پائین	مقدار محتمل	کراه بالا			
									امتیاز غیر فازی	
۱	روابط بین المللی	0/70	0/95	1/00	0/88	0/73	0/98	1/00	0/90	0/02
۲	روابط دیپلماتیک	0/63	0/88	1/00	0/83	0/63	0/88	1/00	0/83	0/00

ردیف	عوامل	دور دوم			دور سوم			اختلاف میانگین دور دوم و سوم
		میانگین فازی	مقدار محتمل	کمرانه بالا	میانگین فازی	مقدار محتمل	کمرانه بالا	
۳	منافع سیاست خارجی	0/68	0/93	0/98	0/86	0/73	0/98	0/04
۴	سرمایه گذاری مستقیم خارجی	0/48	0/73	0/98	0/73	0/45	0/70	0/03
۵	خط مشی های ژئوپلیتیکی	0/65	0/90	1/00	0/85	0/58	0/83	0/05
۶	ذینفعان دولتی و غیر دولتی	0/20	0/45	0/70	0/45	0/30	0/55	0/09
۷	زمینه توسعه	0/50	0/75	1/00	0/75	0/53	0/78	0/02
۸	سبک های رهبری	0/03	0/28	0/53	0/28	0/10	0/35	0/07
۹	روابط حکومت-شرکت	0/25	0/50	0/75	0/50	0/28	0/53	0/03
۱۰	مسئولیت اجتماعی شرکت ها	0/06	0/22	0/47	0/25	0/10	0/33	0/08
۱۱	ثبات سیاسی	0/68	0/93	1/00	0/87	0/65	0/90	0/03
۱۲	قدرت نرم	0/50	0/75	0/95	0/73	0/48	0/73	0/02
۱۳	قدرت اقتصادی	0/60	0/85	1/00	0/82	0/58	0/83	0/02
۱۴	امنیت	0/65	0/90	1/00	0/85	0/70	0/95	0/03
۱۵	همسو بودن سیاست خارجی با دیپلماسی توسعه	0/55	0/80	0/93	0/76	0/63	0/88	0/07
۱۶	سرمایه انسانی	0/45	0/70	0/95	0/70	0/45	0/70	0/00
۱۷	مدیریت منابع	0/18	0/43	0/68	0/43	0/25	0/50	0/08
۱۸	اطلاعات علمی، اقتصادی و سیاسی مربوط به مسائل	0/48	0/73	0/98	0/73	0/45	0/70	0/03
۱۹	تصور جهانی	0/28	0/53	0/78	0/53	0/28	0/53	0/00
۲۰	رقابت پذیری ملی	0/20	0/45	0/70	0/45	0/28	0/53	0/08
۲۱	شرایط سیاسی	0/38	0/63	0/88	0/63	0/48	0/73	0/08
۲۲	شرایط اقتصادی	0/50	0/75	0/93	0/73	0/53	0/78	0/03
۲۳	شهرت ملی/کشور	0/18	0/43	0/68	0/43	0/20	0/45	0/03
۲۴	حکمرانی / حاکمیت	0/35	0/60	0/83	0/59	0/38	0/63	0/02
۲۵	اقتصاد جهانی	0/38	0/63	0/88	0/63	0/35	0/60	0/03
۲۶	تحریم اقتصادی	0/13	0/35	0/60	0/36	0/23	0/45	0/09
۲۷	تحولات فناوری و نوآوری	0/45	0/70	0/95	0/70	0/48	0/73	0/03
۲۸	همکاری های منطقه ای	0/30	0/55	0/80	0/55	0/38	0/63	0/08
۲۹	پایداری محیط زیست	0/20	0/45	0/70	0/45	0/25	0/50	0/05
۳۰	انعطاف پذیری خط مشی ها	0/45	0/70	0/95	0/70	0/48	0/73	0/03
۳۱	مشارکت شهروندان	0/03	0/23	0/48	0/24	0/08	0/30	0/07
۳۲	تأثیر فرهنگ ملی	0/15	0/40	0/65	0/40	0/18	0/43	0/02
۳۳	تحولات اجتماعی و جمعیتی	0/08	0/28	0/53	0/29	0/13	0/35	0/07
۳۴	رسانه ها و ارتباطات جهانی	0/15	0/40	0/65	0/40	0/23	0/48	0/07
۳۵	زیرساخت های فناورانه و دیجیتال	0/18	0/43	0/68	0/43	0/23	0/48	0/05

ردیف	عوامل	دور دوم			دور سوم			اختلاف میانگین دور دوم و سوم		
		کراهه پایین	مقدار محتمل	کراهه بالا	امتیاز غیر فازی	میانگین فازی				
						میانگین فازی				
						کراهه پایین	کراهه بالا			
۳۶	نوآوری در خط‌مشی‌گذاری	0/15	0/40	0/65	0/40	0/18	0/43	0/68	0/43	0/02
۳۷	همکاری‌های بین‌بخشی (حکومت، بخش خصوصی و جامعه مدنی)	0/15	0/40	0/65	0/40	0/23	0/48	0/73	0/48	0/07
۳۸	پاسخگویی به بحران‌های جهانی (مثل تغییرات اقلیمی و همه‌گیری‌ها)	0/48	0/73	0/98	0/73	0/48	0/73	0/98	0/73	0/00
۳۹	مراوده با سازمان‌های بین‌المللی	0/45	0/70	0/95	0/70	0/48	0/73	0/95	0/72	0/02
۴۰	تأثیرات تغییرات اقلیمی بر روابط بین‌المللی و خط‌مشی‌ها	0/03	0/23	0/48	0/24	0/10	0/33	0/58	0/33	0/09
۴۱	دیپلماسی فناوری	0/15	0/40	0/65	0/40	0/23	0/48	0/73	0/48	0/07
۴۲	رویکردهای عدالت اجتماعی در سیاست خارجی	0/08	0/28	0/53	0/29	0/13	0/35	0/60	0/36	0/07
۴۳	برنامه‌ریزی برای مدیریت ریسک‌های ژئوپلیتیکی نوظهور	0/15	0/40	0/65	0/40	0/18	0/43	0/68	0/43	0/02
۴۴	توجه به تنوع فرهنگی	0/05	0/25	0/50	0/27	0/13	0/35	0/60	0/36	0/09
۴۵	انعطاف‌پذیری دیپلماتیک	0/13	0/38	0/63	0/38	0/20	0/45	0/70	0/45	0/08

مرحله د) مرحله اجماع و پایان دلفی فازی: منظور از اجماع، آناست که پاسخ دهندگان، به یک تصمیم گیری کلی در مورد عوامل رسیده باشند و به مرحله ای رسید که دیگر بعد از آن، اتفاق جدیدی در ارزیابی معیارها رخ ندهد. در این مرحله، چنانچه اختلاف میانگین دو راند متوالی دلفی فازی از ۰.۱ کمتر باشد، دلفی فازی به پایان می رسد. با توجه به اینکه

اختلاف میانگین دو دور دوم و سوم برای همه عوامل، کمتر از ۰.۱ بود، لذا مراحل دلفی فازی به پایان رسید. **مرحله و) انتخاب عوامل اثر گذر بر خط مشی دیپلماسی توسعه:** در این مرحله، میانگین آرای همه دورهای پرسشنامه دلفی فازی، با توجه به مقدار آستانه ۰.۷، درباره عوامل مورد تأیید مؤثر بر خط مشی دیپلماسی توسعه، مشخص شدند (جدول ۸).

جدول ۸- میانگین نهایی عوامل مؤثر بر خط مشی دیپلماسی توسعه

ردیف	عوامل	میانگین نهایی	نتیجه (عوامل مورد پذیرش)
۱	روابط بین المللی	0/90	پذیرش
۲	روابط دیپلماتیک	0/83	پذیرش
۳	منافع سیاست خارجی	0/88	پذیرش
۴	سرمایه گذاری مستقیم خارجی	0/71	پذیرش
۵	خط مشی های ژئوپلیتیکی	0/81	پذیرش
۶	ذینفعان دولتی و غیر دولتی	0/53	رد

ردیف	عوامل	میانگین نهایی	نتیجه (عوامل مورد پذیرش)
۷	زمینه توسعه	0/77	پذیرش
۸	سبک‌های رهبری	0/37	رد
۹	روابط حکومت-شرکت	0/52	رد
۱۰	مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها	0/31	رد
۱۱	ثبات سیاسی	0/86	پذیرش
۱۲	قدرت نرم	0/72	پذیرش
۱۳	قدرت اقتصادی	0/82	پذیرش
۱۴	امنیت	0/87	پذیرش
۱۵	همسو بودن سیاست خارجی با دیپلماسی توسعه	0/81	پذیرش
۱۶	سرمایه انسانی	0/71	پذیرش
۱۷	مدیریت منابع	0/49	رد
۱۸	اطلاعات علمی، اقتصادی و سیاسی مربوط به مسائل	0/72	پذیرش
۱۹	تصور جهانی	0/53	رد
۲۰	رقابت پذیری ملی	0/53	رد
۲۱	شرایط سیاسی	0/71	پذیرش
۲۲	شرایط اقتصادی	0/75	پذیرش
۲۳	شهرت ملی/کشور	0/45	رد
۲۴	حکمرانی/ حاکمیت	0/61	رد
۲۵	اقتصاد جهانی	0/63	رد
۲۶	تحریم اقتصادی	0/44	رد
۲۷	تحولات فناوری و نوآوری	0/71	پذیرش
۲۸	همکاری‌های منطقه ای	0/60	رد
۲۹	پایداری محیط زیست	0/49	رد
۳۰	انعطاف پذیری خط‌مشی‌ها	0/72	پذیرش
۳۱	مشارکت شهروندان	0/30	رد
۳۲	تأثیر فرهنگ ملی	0/43	رد
۳۳	تحولات اجتماعی و جمعیتی	0/38	رد
۳۴	رسانه‌ها و ارتباطات جهانی	0/48	رد
۳۵	زیرساخت‌های فناورانه و دیجیتال	0/48	رد
۳۶	نوآوری در خط‌مشی‌گذاری	0/44	رد
۳۷	همکاری‌های بین‌بخشی (حکومت، بخش خصوصی و جامعه مدنی)	0/48	رد
۳۸	پاسخگویی به بحران‌های جهانی (مثل تغییرات اقلیمی و همه‌گیری‌ها)	0/72	پذیرش

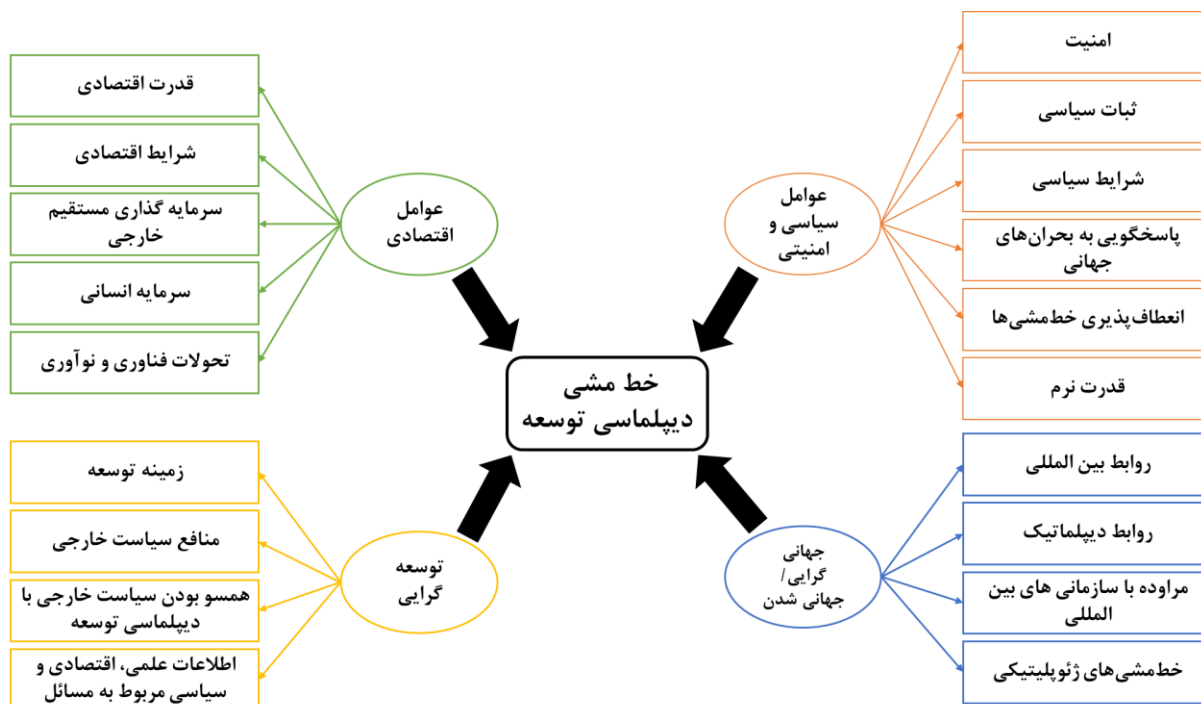
ردیف	عوامل	میانگین نهایی	نتیجه (عوامل مورد پذیرش)
۳۹	مراوده با سازمان‌های بین‌المللی	0/71	پذیرش
۴۰	تأثیرات تغییرات اقلیمی بر روابط بین‌المللی و خط‌مشی‌ها	0/37	رد
۴۱	دیپلماسی فناوری	0/48	رد
۴۲	رویکردهای عدالت اجتماعی در سیاست خارجی	0/36	رد
۴۳	برنامه‌ریزی برای مدیریت ریسک‌های ژئوپلیتیکی نوظهور	0/44	رد
۴۴	توجه به تنوع فرهنگی	0/34	رد
۴۵	انعطاف‌پذیری دیپلماتیک	0/46	رد

اولویت بندی عوامل پذیرفته شده، بر مبنای
امتیاز فازی: جدول ۹ رتبه بندی عوامل کلیدی

جدول ۹- رتبه‌بندی عوامل تأیید شده

رتبه	میانگین نهایی	عوامل
1	0/90	روابط بین‌المللی
2	0/88	منافع سیاست خارجی
3	0/87	امنیت
4	0/86	ثبات سیاسی
5	0/83	روابط دیپلماتیک
6	0/82	قدرت اقتصادی
7	0/81	همسو بودن سیاست خارجی با دیپلماسی توسعه
8	0/81	خط‌های ژئوپلیتیکی
9	0/77	زمینه توسعه
10	0/75	شرایط اقتصادی
11	0/72	قدرت نرم
12	0/72	اطلاعات علمی، اقتصادی و سیاسی مربوط به مسائل
12	0/72	انعطاف‌پذیری خط‌مشی‌ها
12	0/72	پاسخگویی به بحران‌های جهانی (مثل تغییرات اقلیمی و همه‌گیری‌ها)
15	0/71	مراوده با سازمان‌های بین‌المللی
16	0/71	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی
16	0/71	تحولات فناوری و نوآوری
18	0/71	شرایط سیاسی
19	0/71	سرمایه انسانی

با توجه به عوامل شناسایی شده و رتبه‌بندی آن‌ها برای نشان دادن رابطه عوامل تأثیرگذار بر خط‌مشی دیپلماسی توسعه، نمودار ۲ طراحی شده است.

نمودار ۲- چارچوب عوامل اثرگذار بر خط‌مشی دیپلماسی توسعه

خط‌مشی‌های دیپلماسی توسعه، برجسته می‌شوند. قدرت اقتصادی کشورها، شرایط اقتصادی داخلی، سرمایه‌گذاری‌های خارجی و تحولات فناوری، از جمله عواملی‌اند که توانایی حکومت‌ها را برای شکل‌دهی به خط‌مشی‌های توسعه پایدار افزایش می‌دهند. به‌ویژه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، به‌منزله یک عامل کلیدی، می‌تواند در تقویت زیرساخت‌ها و افزایش توان اقتصادی کشورهای در حال توسعه، نقش مهمی ایفا کند. سرمایه انسانی و تحولات فناوری نیز در این زمینه مؤثرند؛ زیرا نیروی انسانی ماهر و نوآوری‌های فناورانه، می‌توانند موجب تسریع فراگردهایی توسعه و تسهیل دستیابی به اهداف دیپلماسی توسعه شوند. این

۵- بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، تلاش شده است تا عوامل کلیدی مؤثر بر خط‌مشی دیپلماسی توسعه، شناسایی و اولویت‌بندی شوند. یافته‌ها نشان می‌دهند که عوامل گوناگون، روابط بین‌المللی، اقتصادی، سیاسی، امنیت‌مربط با توسعه، همگی تأثیر قابل توجهی بر شکل‌گیری و اجرای خط‌مشی‌های دیپلماسی توسعه دارند. این یافته‌ها به ما کمک می‌کنند تا بفهمیم دیپلماسی توسعه علاوه بر ابعاد اقتصادی و سیاسی، در زمینه‌های بین‌المللی و داخلی نیز به‌طور پیچیده و متداخلی عمل می‌کند. عوامل اقتصادی به‌منزله یکی از ارکان اصلی

روابط علاوه بر در سطح ملی، در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی نیز بر روند پیاده‌سازی موفق خط‌مشی‌های دیپلماسی توسعه تأثیر دارند (Bhattarai, 2023; Khanal, 2023). عوامل مرتبط با توسعه، خود نیز به‌طور مستقیم بر شکل‌گیری و موفقیت دیپلماسی توسعه تأثیر گذارند. زمینه‌های توسعه در هر کشور و میزان هم‌راستایی سیاست‌های خارجی با دیپلماسی توسعه، می‌تواند بر میزان اثربخشی این سیاست‌ها تأثیرگذار باشد (Moomaw et al., 2017). اطلاعات علمی، اقتصادی و سیاسی مرتبط با مسائل توسعه (که در اختیار سیاست‌گذاران قرار دارد)، می‌تواند آن‌ها را در اتخاذ تصمیم‌های آگاهانه‌تر و مؤثرتر، یاری دهد.

در مجموع، این پژوهش نشان می‌دهد که دیپلماسی توسعه، یک فراگرد پیچیده و چندوجهی است که باید با در نظر گرفتن عوامل گوناگون داخلی و بین‌المللی، طراحی و پیاده‌سازی شود. بر اساس یافته‌های این پژوهش، موفقیت دیپلماسی توسعه، به رویکردی جامع نیاز دارد که در آن همه عوامل اقتصادی، سیاسی، امنیتی، بین‌المللی و مسائل مرتبط با توسعه، به‌طور هم‌زمان مورد توجه قرار گیرند. به عبارت دیگر، نمی‌توان فقط بر یک یا چند عامل خاص تکیه کرد، بلکه یک رویکرد یکپارچه و چندبعدی، برای رسیدن به توسعه پایدار و مؤثر، ضروری است. این پژوهش همچنین بر لزوم انعطاف‌پذیری در سیاست‌های دیپلماسی توسعه تأکید می‌کند. در دنیای امروز که با بحران‌های متعدد جهانی، مانند تغییرات اقلیمی، پاندمی‌ها و جنگ‌ها مواجه است، بازنگری و تنظیم مجدد خط‌مشی‌ها و راهبردهای دیپلماسی توسعه، ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. بنابراین، داشتن خط‌مشی‌های انعطاف‌پذیر و توانایی پاسخگویی سریع به بحران‌ها، می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در موفقیت دیپلماسی توسعه داشته باشد. این پژوهش، همچنین

پژوهش، همسو با بسیاری از مطالعات پیشین، بر اهمیت قدرت اقتصادی به‌منزله یک عامل کلیدی در موفقیت دیپلماسی توسعه تأکید دارد (Gill & Mitra, 2018; Gulrajani et al., 2020). با این حال، این پژوهش با تفکیک ابعاد گوناگون قدرت اقتصادی و تحلیل نقش آن در مراودات بین‌المللی، گامی فراتر نهاده، ابعاد گوناگون قدرت اقتصادی را مدنظر قرار می‌دهد.

نتایج حاکی از آنند که عوامل سیاسی و امنیتی نیز به‌طور مستقیم، بر دیپلماسی توسعه تأثیرگذارند. امنیت و ثبات سیاسی در کشور پیش‌نیازهای اساسی جذب سرمایه و توسعه همکاری‌های بین‌المللی به شمار می‌روند. مطالعات پیشین نیز بر اهمیت امنیت و ثبات سیاسی تأکید داشته‌اند (Assessor et al., 2022; Gill & Mitra, 2018). شرایط سیاسی و نحوه پاسخگویی حکومت‌ها به بحران‌های جهانی، نظیر تغییرات اقلیمی و پاندمی‌ها، انعطاف‌پذیری خط‌مشی‌ها و قدرت نرم، همگی از عواملی‌اند که در تنظیم و اصلاح خط‌مشی‌های دیپلماسی توسعه، نقش دارند. در واقع، پاسخ سریع و مناسب به بحران‌ها، می‌تواند تصویر یک کشور را در عرصه بین‌المللی تقویت کند و زمینه‌های همکاری‌های بیشتر را فراهم آورد. روابط بین‌المللی و مراوده‌های دیپلماتیک نیز از جنبه‌های مهم دیگری‌اند که بر دیپلماسی توسعه تأثیر دارند. روابط مستحکم با دیگر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی، می‌تواند به تقویت جایگاه کشورها در مذاکره‌های توسعه کمک کند (Bhattarai, 2023; Upadhyaya, 2023; Zielińska, 2016). خط‌مشی‌های ژئوپلیتیکی و مشارکت در سازمان‌های بین‌المللی نیز می‌تواند به افزایش نفوذ و قدرت دیپلماتیک کشورها در امور جهانی منتهی شود. این

بر اساس نتایج این پژوهش، چند پیشنهاد کاربردی برای بهبود و تقویت خط‌مشی‌های دیپلماسی توسعه در سطح ملی و بین‌المللی ارائه می‌شود:

اول اینکه خط‌مشی‌گذاران باید به‌طور جدی، به تقویت زیرساخت‌های اقتصادی و سرمایه انسانی توجه داشته باشند؛ زیرا این دو عامل، به‌طور مستقیم بر توانایی کشورها برای مشارکت مؤثر در دیپلماسی توسعه، تأثیر می‌گذارند. سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش، ارتقاء مهارت‌های نیروی کار و ترویج نوآوری‌های فناورانه، می‌تواند به کشورهای در حال توسعه کمک کند تا در فراگردهای دیپلماسی توسعه، جایگاه بهتری داشته باشند.

دوم اینکه حکومت‌ها باید در پاسخ به بحران‌های جهانی و چالش‌های امنیتی، انعطاف‌پذیری بیشتری در خط‌مشی‌های خود داشته باشند. به‌ویژه در مواجهه با بحران‌های جهانی، مانند تغییرات اقلیمی، پاندمی‌ها و بحران‌های ژئوپلیتیکی، داشتن خط‌مشی‌های دیپلماتیک انعطاف‌پذیری که از قابلیت تنظیم و بازنگری سریع، برخوردارند، ضروری است. برای این منظور، تقویت نهادهای دولتی و غیردولتی متولی مدیریت بحران و توسعه راهبردهای همکاری‌های بین‌المللی، می‌تواند به تسهیل فراگرد توسعه کمک کند. همچنین، تقویت روابط دیپلماتیک با دیگر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی، برای پیشبرد اهداف توسعه پایدار ضروری است. ایجاد و حفظ روابط مستحکم با کشورهای گوناگون و سازمان‌های جهانی، می‌تواند به بهبود موقعیت بین‌المللی کشورها و تسهیل فراگردهای توسعه، کمک کند. به‌ویژه در زمینه مسائل زیست‌محیطی و اقتصادی و همکاری‌های چندجانبه در قالب توافق‌نامه‌های بین‌المللی، می‌تواند به پیشبرد اهداف دیپلماسی توسعه بینجامد.

اهمیت همکاری‌های بین‌المللی و منطقه‌ای در پیشبرد اهداف دیپلماسی توسعه را مدنظر قرار می‌دهد. کشورها باید به‌ویژه در زمینه‌های اقتصادی و زیست‌محیطی به‌طور مشترک عمل کنند و از ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل همکاری‌های چندجانبه بهره‌برداری کنند. در این راستا، سازمان‌های بین‌المللی و نهادهای غیردولتی می‌توانند به‌منزله بازیگرانی مؤثر در پیشبرد دیپلماسی توسعه عمل کنند و به تأمین منابع و پشتیبانی از برنامه‌های توسعه‌ای بپردازند. یکی دیگر از نکاتی که این پژوهش به آن پرداخته است، ارتباط میان دیپلماسی توسعه و منافع سیاست خارجی کشورها است. در واقع، دیپلماسی توسعه می‌تواند ابزاری برای تحقق اهداف سیاست خارجی باشد و بر اساس آن، کشورها می‌توانند هم‌زمان، با پیشبرد اهداف توسعه‌ای خود، منافع راهبردی و سیاسی خود را نیز تأمین کنند. این هماهنگی میان سیاست خارجی و دیپلماسی توسعه، می‌تواند به افزایش نفوذ و اعتبار کشورها در سطح بین‌المللی کمک کند. در نهایت، یکی از نکات مهمی که در این پژوهش مطرح شده است، اهمیت داده‌ها و اطلاعات علمی، اقتصادی و سیاسی است. در دنیای پیچیده و متغیر امروز، دسترسی به اطلاعات دقیق و به‌روز، می‌تواند به خط‌مشی‌گذاران کمک کند تا تقسیم‌های مؤثری اتخاذ کنند و در نتیجه، دیپلماسی توسعه را به سمت اهداف پایدارتر و بلندمدت سوق دهند. بنابراین، پژوهش حاضر، با رویکردی جامع، به شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر دیپلماسی توسعه پرداخته، نشان می‌دهد که برای رسیدن به اهداف توسعه پایدار، باید همه ابعاد اقتصادی، سیاسی، امنیتی و بین‌المللی را در نظر گرفت؛ ضمن اینکه اتخاذ رویکردی یکپارچه و انعطاف‌پذیر برای پاسخگویی به چالش‌ها و بحران‌های جهانی، ضروری است.

این زمینه، می‌تواند به ارائه راه‌حل‌های بهتر مبتنی بر واقعیت و تجربه‌های عینی، کمک کند.

این پژوهش با وجود اهمیت و جامعیتی که داشت، با چند محدودیت نیز مواجه بود: یک) پژوهش حاضر به طور عمده، به شناسایی و اولویت‌بندی عوامل کلیدی مؤثر بر خط‌مشی دیپلماسی توسعه پرداخته است، اما احتمالاً برخی از جنبه‌های عملیاتی و اجرایی این عوامل را در سطح میدانی و به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، مورد توجه قرار نداده است. تحلیل‌های ارائه شده به دلیل محدودیت‌های منابع دسترسی به داده‌ها نمی‌توانند کامل همه تمامی ابعاد پیچیده و ویژه محیط‌های گوناگون کشورهای هدف دیپلماسی توسعه باشند. دوم) تأکید بر عواملی چون قدرت اقتصادی و روابط دیپلماتیک، ممکن است موجب شود تا جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی دیپلماسی توسعه که در بعضی از مناطق و کشورها، اهمیت بیشتری دارند، نادیده گرفته شوند؛ به‌ویژه در کشورهای برخوردار از فرهنگ‌ها و تاریخ‌های متفاوت، این جنبه‌ها می‌توانند بر روند تصمیم‌گیری و اجرای خط‌مشی‌ها سیاست‌ها تأثیرگذار باشند.

برای پژوهش‌های آتی، پیشنهاد می‌شود تا مطالعات بیشتری درباره ارتباط میان عوامل گوناگون چون فرهنگ، مذهب و تاریخ کشورهای هدف دیپلماسی توسعه و آثار آن‌ها بر طراحی و اجرای خط‌مشی‌های مرتبط با آن، انجام شود. همچنین، مطالعه دقیق‌تر نقش نهادهای غیردولتی، سازمان‌های فعالی در جامعه مدنی و بخش خصوصی فراگرد دیپلماسی توسعه، می‌تواند به شناخت بهتر تأثیر این بازیگران بر روند توسعه و خط‌مشی‌گذاری‌های بین‌المللی، کمک کند. علاوه بر این، پژوهش‌هایی که به بررسی چالش‌های عملیاتی پیاده‌سازی دیپلماسی توسعه در کشورهای در حال توسعه می‌پردازند، می‌توانند اطلاعات بیشتری را درباره موانع اجرایی و راهکارهای مؤثر، مدنظر قرار دهند. به‌ویژه، ارائه تحلیل‌های میدانی و مقایسه‌ای در

منابع

- اسدی، آرمان (۱۳۹۹)، ارائه‌ی الگوی پارادایمی دیپلماسی توسعه‌ی میزبانی رویدادهای ورزشی بین‌المللی در مناطق آزاد تجاری: با تاکید بر منطقه آزاد کیش، فصلنامه علمی پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، دوره ۹، شماره ۲، صص ۱۱۵-۱۲۶. doi: 10.30473/arism.2021.45083.2897
- Abimbola, S., Amazan, R., Vizintin, P., Howie, L., Cumming, R., & Negin, J. (2016). Australian higher education scholarships as tools for international development and diplomacy in Africa. *Australian Journal of International Affairs*, 70(2), 105–120. <https://doi.org/10.1080/10357718.2015.1119230>
- Adams, B., Albacete, A., Best, K., Blaikie, W. A., Blaney, R., Diop, G., Duderija, A., Gazan, L., Jaramillo, C., & Karam, A. (2021). *Religious soft diplomacy and the United Nations: religious engagement as loyal opposition*. Rowman & Littlefield.
- Alden, C., & Alves, A. C. (2017). China's Regional Forum Diplomacy in the Developing World: Socialisation and the 'Sinosphere.' *Journal of Contemporary China*, 26(103), 151–165. <https://doi.org/10.1080/10670564.2016.1206276>
- Assessor, F., Dede, Ç., & Wieland, J. W. (2022). *China's Development Diplomacy: an analysis of when so-called win-win transactions between China and the African continent bring development*.
- Bhattarai, D. (2023). Diplomacy for Development: Key to Sustaining Democratic Transformation. *NCWA Annual Journal*, 19–30.
- Chin, G. (2013). *The economic diplomacy of the rising powers*.
- Constantinou, C. M., & Opondo, S. O. (2015). Engaging the 'ungoverned': The merging of diplomacy, defence and development. *Cooperation and Conflict*, 51(3), 307–324. <https://doi.org/10.1177/0010836715612848>
- Gill, J. S., & Mitra, R. (2018). India's growing maritime opportunities with Indonesia: Room for development in diplomacy and capability building. *Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India*, 14(2), 38–48. <https://doi.org/10.1080/09733159.2018.1562455>
- Gulrajani, N., Mawdsley, E., & Roychoudhury, S. (2020). The new development diplomacy in middle-income countries. *Retrieved February*, 5, 2023.
- Gulrajani, N., & Swiss, L. (2019). Donor proliferation to what ends? New donor countries and the search for legitimacy. *Canadian Journal of Development Studies / Revue Canadienne d'études Du Développement*, 40(3), 348–368. <https://doi.org/10.1080/02255189.2019.1543652>
- Khanal, G. (2023). Navigating Political Landscapes: Overcoming Geopolitical Adversaries in Nepal's Development Diplomacy. *NCWA Annual Journal*, 104–113.
- Korneski, K. (2014). Development and Diplomacy: The Lobster Controversy on Newfoundland's French Shore, 1890–1904. *The International History Review*, 36(1), 45–69. <https://doi.org/10.1080/07075332.2013.864988>
- Krzymowski, A. (2021). Water Diplomacy and Its Strategic Significance for Sustainable Development Goals and Global Security

- Diplomacy, and Disengagement in Afghanistan During the Soviet Period. Part III: Economic Development. *The Journal of Slavic Military Studies*, 23(4), 597–616.
<https://doi.org/10.1080/13518046.2010.525483>
- Moomaw, W. R., Bhandary, R. R., Kuhl, L., & Verkooijen, P. (2017). Sustainable Development Diplomacy: Diagnostics for the Negotiation and Implementation of Sustainable Development. *Global Policy*, 8(1), 73–81.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1111/1758-5899.12350>
- Pamment, J. (2016). Rethinking Diplomatic and Development Outcomes through Sport: Toward a Participatory Paradigm of Multi-Stakeholder Diplomacy. *Diplomacy & Statecraft*, 27(2), 231–250.
<https://doi.org/10.1080/09592296.2016.1169787>
- Papa, M., & Gleason, N. W. (2012). Major emerging powers in sustainable development diplomacy: Assessing their leadership potential. *Global Environmental Change*, 22(4), 915–924.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.glenvcha.2012.06.003>
- Pigman, G. A. (2014). *Towards a sustainable development diplomacy: A case study of freedom, politics, policy and communication in South Africa*.
- Regmi, B. (2019). Development Diplomacy: Learning from the Chinese Aid in Building A Road in Nepal. *Research Nepal Journal of Development Studies (RNJDS)*, 2(1), 112–125.
- Rozental, A., & Buenrostro, A. (2013). *Bilateral diplomacy*.
- Saner, R., & Sapienza, E. (2012). Development Diplomacy and Partnerships for Social Policy at the Time of PRSPs: The Case of Decent Work. *Architecture. Sustainability*, 13(24), 13898.
- Lawal, L., & Daiyabu, M. H. (2015). Developmental Diplomacy in a globalised world: the imperatives of soft power in Nigerias external relations under the Transformation Agenda of president Goodluck Jonathan. *International Affairs and Global Strategy*, 28, 5.
- Li, J., Meyer, K. E., Zhang, H., & Ding, Y. (2018). Diplomatic and corporate networks: Bridges to foreign locations. *Journal of International Business Studies*, 49(6), 659–683.
<https://doi.org/10.1057/s41267-017-0098-4>
- Liao, C. L. (2022). Beyond history: African agency in development, diplomacy, and conflict resolution. *International Affairs*, 98(1), 347–348.
<https://doi.org/10.1093/ia/iiab243>
- Lohani, M. P. (2023). Nepal's Development Diplomacy: Road to Prosperity. *NCWA Annual Journal*, 11–18.
- Mabee, W., & Liu, Y. (2023). Normalizing Canada–China relations through development diplomacy: a case study of Canadian legacies from the first IFAD-funded international development-aid project in China, 1981–1988. *Canadian Journal of Development Studies / Revue Canadienne d'études Du Développement*, 44(3), 493–509.
<https://doi.org/10.1080/02255189.2022.2161489>
- Martín García, Ó. J. (2023). Nudging the Ship in the Right Direction: United States Public Diplomacy and Development in 1960s Spain. *Journal of Contemporary History*, 58(3), 531–553.
<https://doi.org/10.1177/00220094231166603>
- Minkov, A., & Smolyne, G. (2010). 4-D Soviet Style: Defense, Development,

Public Diplomacy Collaboration in Kenya. *Journal of Contemporary China*, 1–16.

<https://doi.org/10.1080/10670564.2024.2388174>

Yeung, H. W. (2011). From national development to economic diplomacy? Governing Singapore's sovereign wealth funds. *The Pacific Review*, 24(5), 625–652.

<https://doi.org/10.1080/09512748.2011.634076>

Zielińska, K. (2016). Development diplomacy. Development aid as a part of public diplomacy in the pursuit of foreign policy aims: Theoretical and practical considerations. *Historia i Polityka*, 23(16), 9–26.

Journal of Poverty Alleviation & International Development, 3(2).

Shapiro, D. M., Vecino, C., & Li, J. (2018). Exploring China's state-led FDI model: Evidence from the extractive sectors in Latin America. *Asia Pacific Journal of Management*, 35(1), 11–37.
<https://doi.org/10.1007/s10490-017-9526-z>

Shrestha, S. B. (2023). The Relationship between Nepal and Japan: Diplomacy and Development. *NCWA Annual Journal*, 71–78.

Upadhyaya, L. (2023). Federalism: New Avenue for Nepal's Development Diplomacy. *NCWA Annual Journal*, 145–154.

Wehrli, Z. (2018). *Planting the Seeds for Stability: The Power of Development Diplomacy and the Impact of US*

Development Catalysts. State-Firm

Iranian Journal of Public Policy in Management

Development Catalysts. State-Firm

Identifying the Influence Pattern of Development Diplomacy Policy

Milad Molajan^{1*}, Ali Asghar Pourezzat², Seyed Jalal Dehghani Firouzabadi³, Hormat Asghari⁴

Abstract

Development diplomacy, as an effective tool for achieving sustainable development goals, plays a prominent role in both national and international policies. Identifying the key factors influencing development diplomacy policy is essential for their optimization. The purpose of this study is to identify and prioritize the key factors affecting development diplomacy policy. This research follows a mixed-methods approach: in the first phase, a systematic literature review was conducted to identify a set of influencing factors; subsequently, the fuzzy Delphi method and expert consultations were employed to reach a consensus on the importance and priority of these factors. Initially, approximately 210 articles were reviewed, and after several stages of screening, a number of studies were selected for final analysis, followed by expert consultation. The findings indicate that the key factors influencing development diplomacy policy can be categorized into four main groups: economic factors (such as economic power

and technological advancements), political and security factors (such as political stability and soft power), factors related to international relations (such as diplomatic relations and geopolitical policies), and development-related factors (such as the alignment of foreign policy with development diplomacy). The results highlight the significance of coordinated interaction among these factors in formulating effective policies to enhance development diplomacy. By presenting a comprehensive framework, this study can assist policymakers in designing more effective development diplomacy strategies and moving closer to sustainable development goals.

Keywords: Diplomacy, Policy, Development Diplomacy, Systematic Literature Review, Fuzzy Delphi

---

^{1*} PhD Student in Public Administration, Specializing in Comparative and Development Administration, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran.(Corresponding author)

² Professor, Faculty of Public Administration and Organizational Sciences, College of Management, University of Tehran, Tehran

³ Professor, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran .

⁴ Assistant Professor, Department of Public Administration, Faculty of Management and Economics, Science and Research University, Tehran.